

Tierps kyrka

Omläggning av bogårdsmur och flytt av runstenar

Tierps kyrka

Omläggning av bogårdsmur och flytt av runstenar

Arkeologisk kontroll

**L1942:5761 och L1942:5762
Tierps kyrkby 5:1
Tierps kommun
Uppland**

Robin Lucas

Upplandsmuseets rapporter 2023:22

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Robin Lucas

BEARBETNING AV PLANER: Robin Lucas

OMSLAGSBILD: U 1144 lyfts från sitt gamla läge invid bogårdsmuren. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVS RÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2024

Upplandsmuseet
 Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
 Telefon 018-169100
 www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Kyrkan och runstenarna.....	8
Syfte, metod och genomförande.....	9
Resultat	10
Omläggning av bogårdsmuren	10
Flytt av runstenarna U 1143 och U 1144.....	12
Administrativa uppgifter	15
Referenser	16

Sammanfattning

Upplandsmuseet avdelning Arkeologi har under hösten 2023 genomfört en arkeologisk kontroll vid Tierps kyrka. Kontrollen föranleddes av att Tierps-Söderfors församling genomförde renoveringsarbeten av bogårdsmuren, vilken innebar att cirka 100 meter av muren längs den norra delen av den gamla kyrkogården lades om. För att genomföra arbetet behövde två runstenar, U 1143 och U 1144 tillfälligt flyttas, vilket skedde under arkeologisk övervakning. Arbetet på själva muren övervakades intermittent. Vid arbetet observera-

des att muren var helt kallmurad, även om enstaka kalkbruk påträffades i lösa klumpar eller fästa vid stenar i murkärnan. Muren hade förmodligen lagts om i äldre tid. I och kring muren hittades flera fragment av en äldre gravhäll.

När runstenarna skulle ställas på plats igen framgick att de inte kunde ställas ner på önskvärt djup, eftersom detta skulle skada en vattenledning. Efter samråd med pastoratet och länsstyrelsen flyttades de i stället till en plats 10 meter söder och det gamla läget.

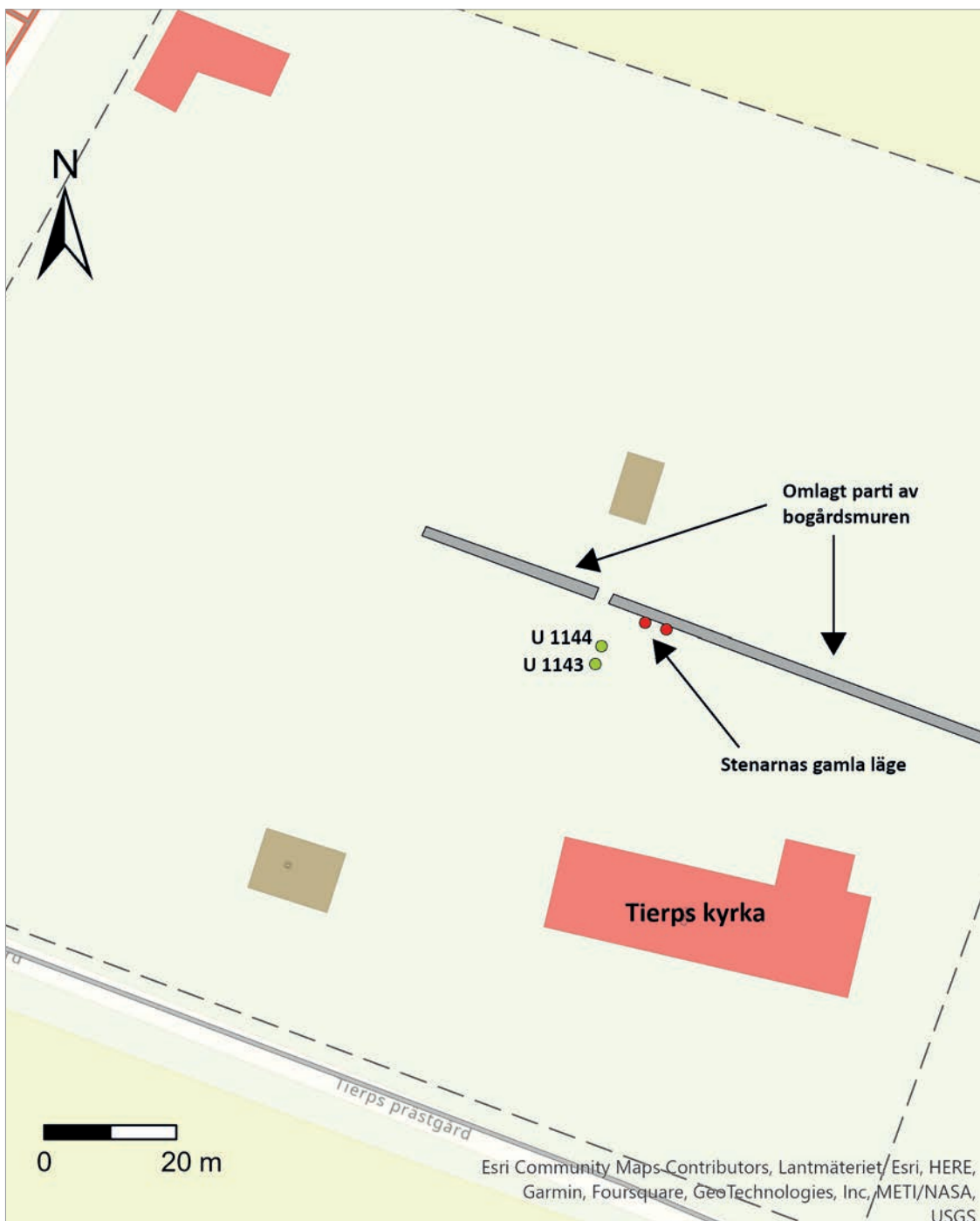
Figur 1. Runstenarna U 1144 (närmast i bild) och U 1143 invid bogårdsmuren innan arbetet påbörjades.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi har genomfört en arkeologisk kontroll vid Tierps kyrka. Den föranleddes av att Tierps-Söderfors församling genomförde renoveringsarbeten av bogårdsmuren. I samband med dessa arbeten behövde även två runstenar på kyrkogården tillfälligt flyttas (lst dnr 431-6316-2022, 2022-11-11).

Senare kom stenarna att flyttas permanent, vilket föranledde ett tilläggsbeslut (lst dnr 431-6316-2022, 2023-10-03) Den arkeologiska kontrollen gjordes under perioden augusti till oktober 2023. Ansvarig var Robin Lucas, som även författat rapporten.

Figur 2. Karta över den södra delen av Tierps kyrkogård, med kyrkan, de omlagda partierna av bogårdsmuren samt runstenarnas lägen före och efter de flyttades. Skala 1:1000.

Bakgrund

Området som berördes av den arkeologiska kontrollen var till sin helhet förlagd inom de äldsta delarna av Tierps kyrkogård, belägen i Tierps kyrkby, cirka 5 kilometer söder om Tierps samhälle. Ett parti av bogårdsmurens inre norra del skulle läggas om, från cirka 30 meter väster om kyrkogårdens centrala grind, till murens östra ände, totalt cirka 100 meter. Det var mycket möjligt att fragment av runstenar kan ha använts som byggnadsmaterial i muren. I samband med omläggningen måste de två runstenarna U 1143 och U 1144, som stod intill muren och delvis lutad sig mot den flyttas.

Kyrkan och runstenarna

Tierps kyrka är en tegelornerad gråstenskyrka, byggd under 1200-talet eller kring år 1300. Den nuvarande kyrkan är omnämnd första gången 1309, men kan ha haft en föregångare i trä eller sten eftersom sakristian kan vara äldre och byggd mot en sådan. Vid mitten av 1400-talet fick kyrkan tegelvalv och byggdes därmed ut på höjden. Vid samma tid byggdes ett vapenhus. Troligen tillkom kyrkans kalkmålningar vid samma tid. Vapenhuset revs 1770. Kyrkogården har byggts

ut vid flera tillfällen, men den inre muren följer sträckningen för den äldre spåntakstäckta bogårdsmuren på de norra, östra och södra sidorna av kyrkan (Nisbeth 1993, s 4ff).

Runstenarna stod innan arbetet uppställda på den äldsta delen av kyrkogården invid den norra, inre bogårdsmuren. Enligt äldre uppgifter låg den mindre stenen, U 1143, som tröskelsten i vapenhuset. På de äldsta avritningarna från tidigt 1600-talet var stenen tämligen välbevarad, men redan hundra år senare beskrev Olof Celsius den stenen som "förnött af trampande". När vapenhuset revs 1770 försvann stenen, för att påträffas 1930 intill bogårdsmuren strax väster om den plats där den ställdes upp samma år (Wessén & Jansson 1957. S 553 f). Stenen är hårt sliten, men genom äldre avritningarna kan inskriften tolkas:

"Klint och Blek reste denna sten efter Gunnwid sin fader. Han for bort med Ingvar. Gud drotten hjälpe alla kristnas ande. Tore runorna ristade."

Stenen utgör den nordligaste av Ingvarstenarna, de 25–30 stenar som rests över nordmän som dött under Ingvar den vittfarnes vikingatåg i österled cirka 1036–1041. Stenen bör härröra från denna tid eller senast från mitten av 1000-talet.

Figur 3. Tierps kyrkas sedd från norr år 1638, enligt en ritning av Johannes Rhezelius. Notera den spåntaksklädda bogårdsmuren (Nisbeth 1993, s 5).

Resultat

Omläggning av bogårdsmuren

Efter att runstenarna flyttats och lagts i säkerhet revs muren i etapper och lades om, i huvudsak med samma material. Muren var cirka 1,2 meter hög och 2–2,5 meter bred. Den var kallmurad i skalmursteknik. Detta innebar att den utgjordes av större kraftiga, delvis tuktade natursten på utsidorna. Dessa inneslöt en fyllning av mindre sten, huvudsakligen rundat åsmaterial. På enstaka stenar fanns rester av bruk. Detta indikerar att muren i äldre tid hade haft en kärna av sten och murbruk. Vid något tillfälle i relativt sen tid hade muren lagts om, varvid det mesta av bruket tagits bort eller vittrat sönder till grus och sand.

Under den del av muren som revs fanns delar av en äldre murkonstruktion bevarad. Denna stack ställvis ut upp till 0,5 meter från murens södra sida. Den utgör troligen den äldsta fasen av bogårdsmuren. Eftersom ingen schaktning behövde göras för omläggandet av muren ligger dessa rester kvar. I muren påträffades flera fragment av en sönderslagen gravhäll, men inga fragment av runstenar. Muren fotodokumenterades, men eftersom inga äldre konstruktionselement som skulle rivras påträffades gjordes ingen avritning av dess uppbyggnad.

Figur 6. Tvärsnitt genom skalmuren, med större tuktade stenar ytterst och huvudsakligen rundat åsmaterial i mitten. Pilarna indikerar stenar med rester av bruk. Foto mot öster, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 7. Delar av en äldre murkonstruktion ligger kvar under den nylagda muren. Foto mot öster, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Gravhällen som plockades fram ur muren bestod av fyra olika sandstensfragment. Fragmenten var tillsammans cirka 1,0 meter långa, 0,6 meter breda och 0,05 meter tjocka. Två av fragmenten hade legat på muren och var överväxta med lav och mossa. Med ledning av brottytorna och textens placering gick det att uppskatta att de bevarade delarna utgjorde cirka 50 % av den ursprungliga gravhällen. Texten var huvudsakligen

oläslig. Det enda som tydligt kunde utläsas var årtalet "ANNO 1696" samt två andra troliga årtal, "AO 1683" och "AO 1710" på hällens centrala delar. På nedre delen fanns ett naivistiskt utformat timglas, flankerat av två kransliknande former. Gravhällen ligger kvar invid bogårdsmuren. En rengöring med etanol och eventuellt ångtvätt skulle kunna göra den helt oläsliga texten i övre delen tydligare.

Figur 8. Gravhällens fyra delar hoplagda. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Flytt av runstenarna U 1143 och U 1144

När runstenarna 1930 ställdes ner invid bogårdsmuren gjordes detta på ett sätt som var typiskt för tiden. De ställdes relativt grunt i två troligtvis handgrävda gropar i matjordslagret, fyllda med en heterogen blandning av natursten, tegel och matjord. Dessutom hade tunna kakor av cement lagts kring stenarnas nedre delar. Med tiden

hade dessa vittrat och skyndat på erosionen av stenarnas fundament. När stenarna flyttades för att inte skadas av arbetet med muren upptäcktes att groparna endast var 0,3–0,4 meter djupa, vilket inte är i närheten så djupt som stenarna behöver stå för att vara stabila. Stenarna hade med tiden satt sig mot muren.

Figur 9. Runstenarna på sitt gamla läge, där de lutade mot muren (jämför figur 1). Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet

Figur 10. Fundamentgrop för U 1144, endast 0,3 meter djup. Foto, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

När stenarna skulle ställas ner förordade Upplandsmuseet att det skulle markförankras i grus till minst 30 % av sin längd för att stå stadigt. Detta förfarande har museet använt sig av vid arbeten på ett 20-tal runstenar de senaste åren (se bland annat Lucas 2020, 11ff). Detta skulle innebära att gräva ner stenarna 0,6–0,7 meter. Det visade sig inte vara möjligt på runstenarnas gamla plats, eftersom det löpte en vattenledning cirka 0,5 meter under markytan. Dessutom fanns risken att eventuella ytterligare delar av bogårdsmurens äldsta fas kunde rubbas, vilket kunde skada den nylagda muren ovanpå.

Efter samråd med Länsstyrelsen och Tierp-Söderfors församling beslutades därför att stenarna skulle flyttas mellan 6–10 meter från deras gamla läge och ställas upp längs en av kyrkogårdens huvudgångar. För att förankra stenarna ordentligt grävdes ett 3 meter långt och 0,8 meter djupt dike, vilket delvis fylldes med singel, som packades. Stenarna ställdes ner på ungefär 1 meters avstånd från varandra, med en informationsskylt emellan. Mer singel fylldes på och packades hårt. Stenarna står nu i ett ljusare och luftigare läge längs med huvudstråket in till kyrkan. De står nu 0,25–0,4 meter djupare än tidigare, vilket innebär att de även står stadigare. De behöver göras rena, ett arbete som ligger inom Upplandsmuseets pågående vårdplan.

Figur 11. Runstenen U 1144 ställs på plats bredvid U 1143. Foto mot nordöst, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Figur 12. Runstenarna på ny plats och ordentligt markförankrade. Foto mot söder, Robin Lucas, Upplandsmuseet.

Administrativa uppgifter

Plats: Tierps kyrkby 5:1, Tierps kyrka, Tierps Socken, Tierps kommun, Uppsala Län.

Forulämningsnummer: L1942:5761 och L1942:5762.

Forulämningsstyp: Runstenar.

Typ av undersökning: Arkeologisk kontroll.

Orsak till undersökning: Omläggning av bogårdsmur.

Uppdragsgivare: Tierps-Söderfors församling.

Fältarbetsperiod: 2023-08-21 – 2023-10-20.

Upplandsmuseets projektledare: Robin Lucas

Upplandsmuseets diarienummer: 573–2022.

Upplandsmuseets projektnummer: 8887.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6316-2022 (2022-11-11). 431-6316-2022 (tilläggsbeslut 2023-10-03).

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs.

Referenser

Lucas, Robin. 2020b. Runstensvård 2020. En redogörelse för årets insatser. Upplandsmuseets rapporter 2020:11. Uppsala

Nisbeth, Åke. 1993. Tierps kyrka. Upplands kyrkor XCIII. Stiftsrådet i Uppsala.

Wessén, E. & Jansson S.B.F. 1957. Upplands runinskrifter. Fjärde delen. Andra häftet. Uppsala.